

דין זימון של חבורת קטנים

הרב אלחנן סבתו

תהילות לאֵלֹהֵי הַרִים וְעַמִּיקִים, גַּדְל בְּנֵי וַיִּגְמַל מִתַּפְנוּקִים, וַיְהִי הַיּוֹם וַיֵּצֵא אֶל אַחִיו אֶל הַיְכָל הַדְּרָדִיקִים, הוּא הַתְּלַמּוּד־תּוֹרָה אֲשֶׁר מִימֵיה שׁוֹקִיקִים, לִיִּסַד עוֹז מִפִּי עוֹלָלִים וַיּוֹנְקִים. וּבְהַגִּיעַ עַת הָאוֹכֵל הַיְטִיבֹו אֶת לִיבָם בְּלַחְמֵי תוֹדָה וְרִקִּיקִים, וַיִּפְנוּ לְבָרֵךְ אֶת אֱלוֹקִים. הַמָּה טֵרַם יִפְצַחוּ פִּיּוֹתֵיהֶם הַדְּקִיקִים, וְהִנֵּה קוֹלוֹת גְּדוֹלִים אַחֲרֵיהֶם זוֹעִיקִים: "כְּבוֹד שֶׁר הַמִּשְׁקִים, 'הַב לָן וּנְבִרֵךְ' עַל כּוֹס יַיִן צִימוּקִים". וַיִּשְׂאוּ עֵינֵיהֶם וְהִנֵּה חֲבֵרִיהֶם הַבּוֹגְרִים הָעֲנֻקִים, אֲשֶׁר חָמָה לְקוֹמָתָם מַעֲנִיקִים, מְזַמְנִים עַל מֵאֲכָלָם לַיּוֹשֵׁב בַּשְּׁחָקִים. וַיִּתְמָהוּ אִישׁ אֶל רֵעֵהוּ וַיֹּאמְרוּ מַה זֹּאת, מַה אֱלוֹ הַחוּקִים? וְחֲבֵרֵיהֶם עֲלֵיהֶם מִשְׁחָקִים: עוֹד תִּגְדְּלוּ וְתִהְיוּ בְרֵי מִצְוָה מַחוּשְׁקִים. וַיִּרְגְּזוּ מְאוֹד וְהִנֵּה דַמְעַת הָעֲשׂוּקִים, שׁוֹאֲלִים בְּגִרְוֹנוֹת חֲנוּקִים, הָאֲמוֹנָם כַּעַת הֵנוּ כַּעֲצִים סְרוּקִים, מִמְצוּוֹת זִמּוֹן הֵנוּ מוֹעֵתִיקִים! וְאֵרָאָה וְהִנֵּה לְבַבָם בָּאֵל חַי דְּבָקִים, אַחֲרָיו יִלְכוּ וּבִלְהֵט אֵשׁ דּוֹלְקִים, אֲמַרְתִּי אֲתָן אֶל לִיבִי לְבַרֵךְ לָהֶם הַלְכָה לְמַעַן לֹא יִהְיוּ נִימוּקִים. וְאַחֲבוּר אֶל מִבְּקָשֵׁי ה' הַמָּה הַמִּתְדַפְּקִים, עַל דַּלְתֵי הַתְּלַמּוּד וְהַפּוֹסְקִים, עֵץ חַיִּים הִיא לְמַחְזִיקִים, אֲסוּבָבָה בַּעִיר וּבַשׁוּקִים, אֲבַקְשָׁה אֶת הָאֲמֵת הַצּוֹמַחַת מֵאַרְץ מִרְחָקִים, תְּבוֹנָה לְדוֹלֵת מִמִּים עֲמוּקִים, לְהִשְׁקוֹת פִּיּוֹת מִשְׁתוּקִיקִים, לְמִשְׁפְּטֵי ה' אֲשֶׁר יַחֲדִיו צוֹדִיקִים.

וְעַתָּה אֲלִיכֶם מַעֲיִינִים אֲדוּקִים, אֲשֶׁר אֹרֵךְ הַשְּׁמוּעָה מַעֲתִיקִים, סְבִי דְאוּלֵי אֲתִיגְרָא מִמִּשְׁשִׁים וּבּוֹדִיקִים, בְּכָל עֵינַיִן מִדְּקִדְקִים, מִן הַבֶּשֶׁן מְזוֹנְקִים, סְלַעִים מִשְׁבְּרִים וְהַרִים מִפְּרָקִים, וּמְצִיצִים בִּינוֹת חֲרָכִים וְנִקִּיקִים, בַּעֲלֵי פִלְפּוֹל וְחִילּוּקִים, מִזֵּן אֶל זֵן מִפְּרָקִים, בְּקִשְׁתִּי שְׁטוּחָה בְּאֵזֵי צְדִיקִים, אֶל תִּשְׂאוּ פָנִים בְּתוֹרַת הָאֱלוֹקִים, הַתְּגוֹדְדוּ כַּמִּשְׁפֵּט בְּחַרְבוֹת כֶּסֶף רְתוּקִים, עֲבְרוּ וּשׁוּבוּ בְּמַחֲנֵה לְמִצּוֹא פֶּרֶץ בְּמִשְׁכַּת חֲדָקִים, וְאַשִּׁיבְכֶם מִפְּנֵי הַכְּבוֹד בְּאַמְצֵעַ וּבֵין הַפְּרָקִים, לְמַעַן יַחוּוְרוּ רַעֲיוֹנוֹת מִבְּרִיקִים, וַיִּצְהִלוּ הַמִּים הַמְּזוּקִיקִים, בְּלֹא כַחַל וּבְלֹא שָׂרָק וּבְלֹא שֶׁאֵר תְּמַרוּקִים.

וּמֵאֵת אֱלוֹהֵי הַרְחוֹת וְהַזִּיקִים, נִיחַל כִּי אֶת בְּרִיתוֹ אֲתָנוּ יְקִים, לְבַל נִכְשֵׁל וּמְכַל מוֹם נְהִיָּה מְנוּקִים, מִן הַיֵּתֵר מִסְתַּלְקִים, וּבַחֲסֵר לֹא לּוֹקִים, כִּי תַעֲרַב לְפָנָיו שִׁיחַתְנוּ כְּסוּד שִׁיחַ מִמֵּתִיקִים, אֲשֶׁר קְדוּשָׁה מִשְׁלֵשִׁים עֲטוּיֵי הוֹד בּוֹהֲקִים.

א. מקור

מקור דין חיוב קטנים בזימון אינו מופיע בגמרא להדיא, אלא כך ברייתא שנויה במס' ברכות (מה:): "נשים מזמנות לעצמן ועבדים מזמנים לעצמן, נשים ועבדים וקטנים אם רצו לזמן אין מזמנים¹". ומבואר בגמרא טעמא דאין מצטרפין כל אלו יחד לזימון משום פריצותא. דהיינו שאין קביעותן וחבורתן נאה לפני המקום להצטרף יחד לברכה, משום פריצות דעבדים בנשים א"נ דעבדים בקטנים. ולפיכך ליכא איסורא כשכל חבורה מזמנת לעצמה, דהיינו נשים לעצמן ועבדים לעצמם. ונראה לכאורה שהוא הדין בחבורת קטנים, שזמנו לעצמם. ואע"פ שהברייתא אינה מציינת זאת בתחילתה, היינו משום שאין לה צורך ללמדנו זאת, דמאי שנא משאר כל המצוות שחייבים בהם מדין חינוך. וכך ביאר המאירי (ברכות מז:): את טעם השמטת הברייתא דין קטנים. ואע"פ שיש מצוות שהזכרנו בפירוש שקטנים חייבים בהם, כאותה ששינונו (ברכות פ"ג מ"ג, דף כ:): "נשים ועבדים וקטנים... וחייבין בתפילה ובמוזוזה ובברכת המזון", כבר כתבו שם התוס' ושא"ר דסיפא לא קאי אקטנים אלא על נשים ועבדים.

ב. שיטת הכסף משנה

אך הכסף משנה (הל' ברכות פ"ה ה"ז) כתב וז"ל:

והטעם שלא הזכיר הברייתא וקטנים מזמנין לעצמן, לפי שהקטנים אינן חייבים בשום מצוה, אלא על אביהן מוטל לחנכן, וכיון שהיא חברת קטנים אינם מצווים בזימון.

ונראה שבה ליישב מדוע גם הרמב"ם לא הזכיר שקטנים מזמנים לעצמם?²

ויש להבין כוונת הכסף משנה, שנראה מפשט לשונו בתחילה כי אכן האב חייב לחנך את בניו הקטנים בזימון, וא"כ אמאי הוסיף "וכיון שהם חברת קטנים אינם מצווים בזימון", דמשמע שאף האב אינו מחויב לחנכם? מאי שנא ברכת זימון מכל שאר הברכות? וי"ל שחבורה של קטנים דקאמר היינו שלשה קטנים שאינם בני אב אחד, והואיל ואין האב חייב לחנך אלא את בנו ולא את שאר הקטנים - לפיכך אין לו

1 כך היא הגירסא שלפנינו, וכך נראה שגרסו רש"י והרמב"ם ועוד ראשונים רבים, אך גם נראה מהרבה ראשונים שגירסתם כסיפא היתה: "נשים ועבדים אם רצו לזמן אין מזמנים", ולפי זה אינו ניכר שהשמיטה הברייתא ברישא שקטנים מזמנים לעצמן. ע"ע הערה מס' 17.

2 ואל תתמה על זה הכיצד אין החיוב מוטל עליו אם אפשר לצרף קטן לחבורה של שלושה או לעשרה לזימון? דהא מצאנו דאיכא מידי דאצטרופי מצטרף והוא עצמו אינו כשר (סוכה יט:).

כאן חיוב אף על בנו, לפי שאין זימון אלא ע"י צירוף שאר בני החבורה³. ולפי זה, אם האבות מינו שליח אחד לחנך את בניהם, מוטל עליו לחנך בזימון כאב שיש לו שלושה בנים.

והיה נראה לבאר עוד, שאפי' אם שלושתם הם בניו אין צריך האב לחנך לזימון, מפני שאין חיובם מצד עצמם אלא מוטל על אביהם, ולפיכך אין כאן צירוף שלושה חיובים. אלא שיש לתמוה על זה, דהא נשים רשאיות לזמן אע"פ שאינם חייבות בכך (שו"ע סי' קצט וכדעת התוס'), אלמא לא בעינן צירוף שלושה חיובים! ואע"ג דאיכא לתירוצי דשאני התם דאיכא שלוש דעות (כפי שתירצה הגמרא), מה שאין כן בקטנים דאינם ברי דעת - אין זה מחוור, דהא אף בקטנים איכא דעתא קלישתא ויש לחנכם כפי מה שדעתם ראויה (כדאיתא בסוכה מב. ובגיטין נט: ושם סד:), ואף סופם לבוא לידי דעה גמורה (כדאיתא טעם זה בשבת קנג:).

ושמא יש לפרש באופן אחר⁴, והוא ע"פ עיקר הדין הנהוג בזמננו שהמוזמן מברך ומוציא את שאר המסובין ידי חובה, וכיוון שאין הקטן מחויב בברכה⁵ - א"כ אינו יכול להוציא את חבריו הקטנים ידי חובתו. ואע"פ שאף חבריו אינם מצווים בעצמם - מ"מ אביהם מצווה לחנכם, ואין הקטן שאינו מצווה בדבר יכול לפטור את האב של חברו מחיוב חינוך של בנו. וכך ראיתי שכתב בשו"ת משנה הלכות (ח"ג סי' רכט) בדעת הרמב"ם⁵. ולפ"ז נראה שהיו, שהמנהג הוא שכל אחד מברך לעצמו, אין שום מגרעת בכך שחבורת קטנים תזמן לעצמה⁶.

3 מה שאין כן אם חיוב הקטן מוטל עליו, נהי שאין הקטן מחויב לחנך את שאר חבריו הקטנים, מ"מ מחויב הוא האחד להצטרף לשניים, כפי שהם מחויבים להצטרף עמו.

4 והפרש יש בין ביאור זה לשני הביאורים הקודמים, מפני שלפי ביאור זה לא רק שאינם מצווים בזימון, אלא גם אינם רשאים לזמן. וע"ע לקמן אות ח.

5 שהיא מקור סברת הכס"מ, ובדלקמן. והעיר שם מהא דסי' תרפ"ט שכתבו הא"ר והפמ"ג קטן מוציא את חברו הקטן י"ח. וע"ע בהלכות ברכות להריטב"א (פ"ה ה"ט) דאפי' קטן שהגיע לחינוך אינו מוציא "לחברו" כלל, מיהו מתוך דבריו שם משמע ש"חברו" היינו גדול ולא מיירי בחברו קטן.

6 ואע"פ שכתב המ"א (קצג ס"ק ח) דהיכא שאחד מבני החבורה אינו רשאי לברך ולהוציא את חברו, אזי אינם רשאים לזמן אע"ג שכל אחד יברך לעצמו, והוכיח כן מתלמידי רב (ברכות מב:). כבר דחו האחרונים הוכחתו (על פי דברי התוס' שם. עיין מחה"ש וא"ר). [וגם לי הקטן לא מבואר מה שמוכיח מתוך הקושיה: יוקשה מ"מ הוה להו לזמן יחד ולברך אחר כך כל אחד לעצמו...], הרי קושיה זו אפשר להקשות גם על תלמידי מרימר (מחא: שהסתפקו אם "הא דתנן: שלשה שאכלו כאחת חייבין לזמן - הני מיילי היכא דאיכא אדם גדול, אבל היכא דכי הדדי נינהו חלוק ברכות עדיף". ומאי עדיפותא דחילוק ברכות על מצוות זימון? הרי לאור דברי המג"א אפשר למיעבד תרווייהו) (ודוחק לתרץ כפי שכתב ה"ט"ו, קצג ס"ק ג, שאף זה מכלל טעותם). אלא ע"כ שאין זו קושיה, מאחר שכן נהגו, שהמוזמן פוטר את שאר המסובים בברכתו. וצ"ע.]

ואע"ג דהמ"ב מצדד כוותיה (קצג ס"ק כד ובשעה"צ כב) ומבאר: "דאין יאמר נברך והכוונה שנברכנו יחדו, אחרי שלבסוף מוכרחין הם להתחלק, שאין אחד יכול להוציא את חבריו", לכאורה לא שת ליבו הטהור לכך

אלא שפשוט שאי אפשר לפרש את הביאור הזה בדעת הכס"מ ובדעת הרמב"ם, שהרי אינהו סברי שקטן מוציא אפילו גדול היכא שמחויב רק מדרבנן (היינו בברהמ"ז וכדלקמן), וכ"ש שמוציא קטן אחר.

ג. קושיה על הכסף משנה

ויש לתמוה על סברת הכס"מ - שתלה את טעם פטור קטנים מזימון בכך שהחויב מוטל רק על האב - מכוח דברי המאירי, שאף הוא מכתב הסוברים כהרמב"ן דלא הטילו חכמים על הקטן כלום, כי אם על אביו (במגילה יט: וברכות כ:), ואעפ"כ ס"ל להמאירי (בברכות מו:): לחייב קטנים בזימון. משמע להדיא דאין בטעם זה כדי לבטל מהם חובת זימון?⁷ וצ"ע.

ד. דיון בדעת הרמב"ם

ובעיקר ביאור הכס"מ בדברי הרמב"ם שאין החיוב מוטל על הקטנים, יש לציין כי הכס"מ נאמן לשיטתו וכתב כן גם בהלכות חמץ ומצה על לשון הרמב"ם (פ"ו ה"י): "הכל חייבין באכילת מצה אפילו נשים ועבדים, קטן שיכול לאכול פת מחנכין אותו במצות ומאכילין אותו כזית מצה". כתב הכס"מ וז"ל:

דע, שבפרק הקורא את המגילה למפרע כתב הרמב"ן דכי אמרינן קטן חייב - לאו למימרא דאיהו חייב, דאיהו לאו בר חיובא הוא כלל, אלא חיובא אאבוא רמיא. וכן נראה דעת רבינו, שלא כתב 'הכל חייבין באכילת מצה אפילו נשים ועבדים וקטנים', אלא 'קטן שיכול לאכול כזית מחנכים' וכו', כלומר דחיובא אאבוא רמיא. וכן כתב פרק א' דהלכות מגילה: 'הכל חייבים אנשים ונשים וכו' ומחנכין את הקטנים לקרותה'.⁸ ושלא כנראה מדברי הר"ן ז"ל שם.

שבבי" (קצו ד) מבואר להיפך, שכתב שם הבי" כי אף שלדעת בה"ג המחויב בברהמ"ז מדרבנן אינו מוציא למי שמחויב בה מדאורייתא - מ"מ רשאי לזמן עליו היכא שאינו אומר אלא ברכת הזימון ואח"כ כל אחד מברך לעצמו (והעתיקוהו המג"א ס"ק י והמ"ב ס"ק כג). ונהי דהמג"א יוכל לתרץ דהתם שאני, לפי שהאחרים שאכלו כדי שביעה יכולים להוציא, ולפיכך יש להחשיבם כאגודה אחת לברכת הזימון (כמ"ש לתרץ באנצ"ת), מ"מ על טעם המ"ב קשה לתרץ כן, דסוף סוף המזמון שאומר 'נברך' אינו יכול להוציא את כולם נוכח יש להקשות עוד ממה שפסק השו"ע (סי' קצג ס"א וסי' קצה ס"ג) שאף היכא שמוכרחים לברך כל אחד לעצמו מפני שאין יכולים לשמוע אלא ברכת הזימון רשאים לזמן. אלא שיש לחלק. ואכמ"ל. וגם הפמ"ג השאיר דין זה דהמ"א בצ"ע, וכלל גדול בדיניו דכל שיש ספק אי שרי לזמן, אם הם שלושה זימנו (מ"ב קצג ס"ק כח).

7 אם לא שנחלק בדוחק ונאמר דכוונת המאירי רק לשלושה בנים של אב אחד, ואילו הכס"מ מייירי בשלושה קטנים דעלמא, כמ"שכ לעיל. אך אין זה במשמעות לשון המאירי.

אך דבריו לפלא הם בעיניי, מפני שטעמו זה מהרמב"ן הוא לקוח, וכן יאמר בספר מלחמות ה' (ברכות יב.) ללחום בוויכוח, להעמיד דברי הרי"ף עלי לוח, הסובר שנשים חייבות בברהמ"ז מדאו', ופירש דאע"ג שעמדה הגמרא (ב:) בשאלתה ולא פשטה אם הנשים חייבות בברהמ"ז מדאו' או מדרבנן, היינו רק מפני שהצליחה הגמרא לדחות את הראייה מהברייתא 'אשה מברכת לבעלה' ע"י שהעמידה זאת בכגון שאכל בעלה 'שיעורא דרבנן' דהיינו כזית, ואז יכולה לפוטרו, דאתי דרבנן ומפיק דרבנן. אך הואיל ובדף מח. מוכח דאף באכילת כזית מתחייבים מדאו' (לדעת הרמב"ן), א"כ הדרא ראיית הגמרא מהברייתא לדוכתא, ואישה פוטרת את בעלה בכל גווני, וממילא אף אישה חייבת מן התורה. ואע"ג דקתני נמי באותה הברייתא 'בן מברך לאביו', והוא לאו בר חיובא מדאורייתא, תירץ הרמב"ן דהיינו בן גדול שהגיע לכלל שנותיו, דמחויב מן התורה כאביו⁸. וכתב שם הרמב"ן דנוסחת הספרים שבידינו שכתוב בה 'ולטעמך קטן בר חיובא הוא' דמוכח דמיירי בבן קטן⁹ - טעותא היא, דפשיטא שקטן לא יכול להוציא את הגדול אף אם הגדול חייב רק מדרבנן, דהא קטן אינו מחויב כלל אפי' מדרבנן, אלא על אביו מוטל לחנכו. וכ"כ הריטב"א במגילה (יט:) כדברי הרמב"ן וכתירוצו¹⁰. והמאירי (ברכות כ:) תירץ כדברי הירושלמי דמיירי בשעונה הגדול אחריו אמן או שחוזר אחריו מילה במילה, דבתרווייהו נחשב כמברך עצמו, ואז יכול לצאת אף ממי שאינו מחויב בדבר כלל¹¹.

8 וא"ת לפירוש זה, שמדובר בבן גדול, יש מקום להקשות אמאי קתני ברייתא שמותר לבן לברך לאביו, מאי רבותיה משאר כל גדול שמותר להוציא גדול אחר שאינו יודע? ו"ל דמשום סיפא קתני ליה, דתבוא לו מאיריה, דגנות היא לאב דבנו כבר יודע לברך והוא עצמו לא למד, ועוד, שהיה לו עכ"פ ללמוד מבנו, שמצוי אצלו ומוזמן ללמוד.

9 כמו כן הנוסחה שהוכיח הרמב"ן: "ולטעמך בן מברך לאביו", דהיינו הך.

10 ועיין בשו"ת הריטב"א סי' צו שכתב לתרץ בשני אופנים נוספים שהיסוד לשניהם הוא שברכת המזון על כזית היא חומר גדול שהחמירו חכמים, ודרונה היא לעצמה, ולפיכך: א. יש לומר שהפריזו חכמים גם לחייב בה את הקטן חיוב גמור. ב. אפי' אינו חייב כלל - מ"מ יכול להוציא את הגדול כיוון שהיא חומרא יתירה על הגדול.

ולענין הזימון ניחוי אגן, אם כתירוצו הראשון, הרי נראה פשוט שכשם שחייבוהו בברהמ"ז גם חייבוהו בזימון, דמאי שנא. אמנם לפי תירוצו השני י"ל שלא חייבו את הקטנים בזימון, כשם שאינו חייב בברהמ"ז ורק על אביו מוטל לחנכו. אך אי אפשר לפרש כן בדברי הרמב"ם, דהרי כתב (פ"א ה"א): "וכל העונה אמן אחר המברך הרי זה כמברך, והוא שיהיה המברך חייב באותה ברכה", אלמא אין יכולת לקטן להוציא את הגדול אא"כ הוא מחויב בה.

יש עוד להעיר כי תירוצו הראשון שבברהמ"ז החיוב מוטל על הקטן עצמו, אינו ייתכן לדעת הרמב"ן, מפני שהוא כתב להדיא (בחי' לקידושין לא.) דקטן לאו בר קבולי עליה תקנתא דרבנן, והוה טעם גורף שא"א לחלק בו כלל.

11 עיין בכס"מ (ברכות פ"א הל' יא) ששלל ביאר כזה בדברי הרמב"ם, דהיינו שהעונה אמן נחשב כמברך לענין שיוכל לצאת אף ממי שאינו מחויב בדבר. וכ"כ עור בפ"א הל' טו, ופ"ה הל' טו.

ומיהו לענין פסק ההלכה יש לעיין, כי נראה מהשר"ע בסי' ריט (ס"ד) שלא פסק כהרמב"ם בזה, כי אם כדברי

ואילו הרמב"ם (הל' ברכות פרק ה) לא ס"ל כלל האי עניינא, אלא פסק את דברי הגמרא כצורתה, דאישה ספק הוא אם חייבת מהתורה (הל' א), ובאכילת כזית פת אין חייבים אלא מדרבנן (פ"א ה"א), והאוקימתא שבגמרא במקומה עומדת, שבן קטן יכול להוציא את אביו שאכל שיעור כזית ויותר אם לא שבע, מפני שחויביהם שווים. ואף אם לא ענה האב 'אמן' - יצא (פ"ה הל' טו-טז). וממילא שמעת מינה שאת הקטן עצמו חייבו חכמים, דאל"ה אינו יכול להוציא מי שחייב בה. שהרי כך כתב בפ"א (ה"א): "כל השומע ברכה מן הברכות מתחלתה ועד סופה ונתכוון לצאת בה ידי חובתו יצא, ואע"פ שלא ענה אמן. וכל העונה אמן אחר המברך הרי זה כמברך, והוא שיהיה המברך חייב באותה ברכה"¹². ועוד, שכ"כ הרמב"ם עצמו להדיא (שם הל' א): "אבל הקטנים חייבין בברכה"ז מדברי סופרים כדי לחנכן"¹³. וצע"ג.

והכס"מ דבק בעקביות בשיטתו, וכ"כ עוד בביאורו לדברי הרמב"ם (הל' ברכות פ"א ה"ט): "התינוקות מלמדין אותן הברכות כתיקונן, ואף על פי שהן מברכין לבטלה בשעת לימוד - הרי זה מותר, ואין עונין אחריהן אמן, והעונה אחריהן אמן לא יצא ידי חובתו". וביאר בכס"מ: "ומה שכתב 'העונה אמן וכו' היינו אפילו שלא בשעת לימודם, אלא שמברכין לפטור עצמן - העונה אחריהם אמן לא יצא י"ח"¹⁴, לפי שכל שאינו מחוייב בדבר אינו מוציא אחרים י"ח, כדתנן בסוף ראווה ב"ד (ר"ה כט).".

וגם על זה יש להקשות כנ"ל, דמוכח מהא דבן מברך לאביו דגדול יוצא בברכת הקטן אף אם לא ענה אמן (וכ"ש אם ענה אמן שיש הסוברים שנחשב כאילו המילים יצאו מפיו). וי"ל בדוחק שכוונת הכס"מ כאן היא לשאר ברכות לבד מברכה"ז, דאצל קטן הוו תרי דרבנן, ואצל גדול חד דרבנן, וכמ"ש התוס' במגילה (יט): דבכה"ג אין הקטן מוציא לגדול"¹⁵. וצע"ג.

הרא"ש, דס"ל שהעונה אמן אפי' אחר מי שאינו מחויב בברכה יוצא י"ח, כל שאין ברכתו של זה לבטלה (עין בב"י בסי' ריג).

12 ולפיכך ליכא לתרוצי דס"ל להרמב"ם כמש"כ התוס' בר"ה (לג). דע"מ להוציא מי שחייב מדרבנן א"צ דווקא חייב מדרבנן כמותו, אלא אף מי שהוא 'רשות' יכול להוציא. וכמו כן ליכא לתרוצי דס"ל להרמב"ם דברהמ"ז שאני, ובאופן יוצא דופן יהיה הפטור יכול להוציא החייב מדרבנן כפי שכתב הריטב"א בשו"ת סי' צו (הוב"ד לעיל הע' 10).

13 מיהו י"ל דאין מלשון זו ראיה, דנדי דלא כתב כאן הרמב"ם "מחנכין את הקטנים לברכה" כפי שכתב במגילה ובמצה, מ"מ הרי הוסיף כאן "כדי לחנכן" וי"ל דזו כוונתו. ועי' בכס"מ.

14 ועיין בפמ"ג (א"א סי' ריג) שפסק ח"ל: "ואם שומע מקטן בר חינוך יראה דיוצא דברכות דרבנן" (ולא חילק בין אם עונה אמן לשאינו עונה). הרי שלא קיבל את דברי הכס"מ להלכה.

15 ואע"ג דלשון הכס"מ "לפי שכל שאינו מחויב בדבר..." משמע קצת דלא מחייבי כלל - מ"מ הואיל וכתב "שמברכים לפטור עצמן" משמע שהם עצמם חייבים, ובברכתם הם נפטרים מחיוב זה. וא"כ מה שכתב שאינם

ה. דעת הרמב"ם

אכן, כל זה היה נצרך אילו באמת היה הרמב"ם משמיט דין חיוב קטנים, אך בנוסחאות המדויקות שלפנינו (הוצאת הרב קפאח, פרנקל, וכן כמעט בכל כה"ל¹⁶) כך היא לשון הרמב"ם (פ"ה הל' ו-ז):

הכל חייבין בברכת הזימון כדרך שחייבין בברכת המזון... נשים ועבדים וקטנים חייבין בזימון כחיובן בברכת המזון.

נשים ועבדים וקטנים אין מומנין עליהן אבל מומנין לעצמן, ולא תהא חבורה של נשים ועבדים וקטנים מפני הפריצות, אלא נשים לעצמן או עבדים לעצמן או קטנים לעצמן, ובלבד שלא יזמנו בשם.

וכן כתב בספר הבתים (הל' ברכות שער ו סט"ז) וז"ל: "יש מן הגדולים שכתב שהקטנים אינם מומנים לעצמן אלא אם כן יש גדול ביניהם, ויש מי שכתב אע"פ שאין גדול ביניהם, וכ"נ דעת הר"ם, וזה עיקר".

וכ"כ הטור בשם הרמב"ם (סי' קצט), וכ"כ ר"א בן הרמב"ם בספרו המספיק לעובדי ה' (ח"ב עמ' 229), ומן המפורסמות שמימיו ממקדש אביו המה יוצאים.

ומעתה כמה ייפלאו דברי המאמר ושאר אחרונים שכתבו לדחות נוסחה זו מן הטור כאילו לא אמרה הרמב"ם, הרי הראשונים כמלאכים העד העידו בנו שכן היא דעת הרמב"ם, ומאן ספין לדחות דבריהם? ואע"פ שיכולים לתלות עצמם בדברי רבינו מנוח שנראה מדבריו שלא היה גורס כן ברמב"ם, וכן מדברי הכס"מ הנ"ל - מ"מ קי"ל בכל דוכתא אין לא ראינו ראייה, ואם הם לא ראו כן - הרי ראשונים אחרים ראו גם ראו, ואף אנו רואים בדפוסים המתוקנים שכך הוא.

ו. ראשונים נוספים

וכ"כ בספר השולחן (תלמיד הרשב"א בהל' סעודה שער ו) לחייב קטנים בזימון, וכן היא דעת המאירי (מו:): וז"ל: "יש מי שאומר שהקטנים שהגיעו לחנוך מומנין לעצמם, ואע"פ שאמרו נשים ועבדים מומנין לעצמן, ולא הזכיר בזה קטנים מפני שבנשים ועבדים הוצרכה ללמדה". עכ"ל.

מחויבים בדבר היינו באותו חיוב של הגדול. ודוחק הוא, דהא הרמב"ם לא ס"ל כלל האי חילוקא דתוסי' בין הד' דרבנן לתרי ותלתא.

16 ואינה נוסחה שנשלפה מן הגניזה שאינך יודע אם נגזרה מפני טעויותיה אם לאו, כפי שהרבה להשיב אפו החזו"א באיגרותיו (עיין אגרת לב), אלא מסורת משומרת היא אצל יוצאי תימן, ובשאר כתבי היד.

וכן דעת בעל המאורות (רבנו מאיר המעילי, בן דורו של הרמב"ן, בחידושויו מה:): "וז"ל: "וכן קטנים שהגיעו לחינוך מזמנים לעצמם... ואיכא מאן דכתב דקטנים אין חיבים לזמן מדתני בברייתא 'נשים מזמנות לעצמן ועבדים מזמנין לעצמן' ולא קתני 'קטנים'. ולא ראיא היא, דאיכא למימר דמשום הכי נקט נשים ועבדים, לאשמועינן דנשים ועבדים אם רצו לזמן אין מזמנין¹⁷. והיכא דהוו עשרה קטנים ואחד גדול עמהם, וכן נשים - נראה לומר דהגדול מברך נברך אלהינו בשבילם. וליכא משום פריצות הגדול עם הנשים...," עכ"ל.

והרא"ה (מה:): כתב וז"ל: "נשים ועבדים וקטנים אין מזמנים עליהם... כל היכא דלא בעינן לצרופא, דלא צריכנן לצרופא דידהו, כיון דאיתא שלשה בר מינייהו, וודאי מזמנים עימהם, וכן הם מזמנים לעצמם"¹⁸.

ועיין אהל מועד (שער הברכות דרך ז) וז"ל: "לר' אברהם עשרה קטנים ואחד גדול עמהם, וכן נשים, נראה לומר שהגדול מברך בשבילם נברך לאלהינו." עכ"ל.

ז. מי הוא המצווה בחינוך קטן

ועוד יש להוסיף ולומר כי הטעם שכתב הכסף משנה, שאין החובה מוטלת אלא על האב, איכא בה פלוגתא דרבוותא, כי אמנם הרבה ראשונים הסכימו עמה, הלא המה הרמב"ן¹⁹ (במלחמות ברכות יב. ובחי' לקידושין לא.), וכן ס"ל לרש"י (בברכות מו). ובחגיגה ב. ד"ה איחזו קטן). וכ"כ המאירי והריטב"א (במגילה יט): וכן בתרומת הדשן (סי' סב).

17 זה נראה לכאורה תמוה, שהרי אדרבה בסיפא קתני נמי קטנים, דקתני: "נשים ועבדים וקטנים אם רצו לזמן אין מזמנים", ואם כן הדרא לדוכתא ההוכחה לפטור קטנים. אך באמת אין זו קושיה כלל, כי בעל המאורות לא גרס בברייתא אלא רק "נשים ועבדים אם רצו לזמן אין מזמנים" כפי שנראה שגרסו הרא"ש (פ"ז סי' ד) והתוס' (מה: ד"ה שאני התם), וכן היא גירסת השאילתות (פרשת עקב, שאילתא קמו) ובה"ג (ברכות פ"ז) ומחזור ויטרי (סי' נט) ובפסקי תוס' רי"ד.

אמנם לפי זה ייפלא קצת: מה ההר"א ללמוד מהשמטת הברייתא דין קטנים ברישא? הרי היא לא התייחסה כלל לקטנים! וי"ל דכיוון שדרך התנאים לכוון את דיני קטנים יחד עם דיני נשים ועבדים כפי שכתבו המפרשים בברכות כ, והכא לא פירשו את דינם - יש מקום לחשוב שאינם בכלל זימון.

18 משמע דאכולהו דלעיל קאי, ואף קטנים בכלל. מיהו יד הרוחה נטויה לטעון ולומר דאי בקטנים מיירי - מהו שכתב הרא"ה קודם לזה "כיון דאיתא ג' בר מנייהו?" הרי א"צ אלא תרי בר מינייהו, דהא קי"ל קטן היודע למי מברכין מזמנים עליו.

19 וטעם דברי הרמב"ן מפני שקטן לאו בר מיעבד מצווה הוא (רמב"ן בקידושין) וכ"כ רש"י בנדה (מו: ד"ה איסורא נמי ליכא): "דקטן לאו בר קבולי עליה תקנתא דרבנן הוא". ועיין טורי אבן (מגילה כד. ד"ה אינו פורס), שכתב דכיוון דכל מיילי דרבנן אסמכוהו (בשבת כג). אלאו ד"לא תסור", א"צ א"שאל אבין ויגדך, א"כ מי שאינו מצווה בהני קראי לא רמי עליה חיובא לשמוע דברי חכמים ותקנותיהם, עיי"ש. ומיהו יש להעיר כי הרמב"ן עצמו אינו סובר כי יש בקראי אלו סמך לכל דברי רבנן, כדאיתא בהשגות לספר המצוות (שורש א).

אך גם הרבה ראשונים פליגי על סברא זו וס"ל דחיוב חכמים מוטל על הקטן עצמו. והמה התוס' (ברכות מח. ומגילה יט:) והרשב"א (מגילה יט:) והראב"ד (בתשובת הרשב"א ח"א סי' רלט), והר"ן במגילה שם, שדחה דברי הרמב"ן (וכ"נ מסוכה לח. וצ"ע מש"כ בקידושין יג. כהרמב"ן²⁰). וכך נראה דעת הרמב"ם שכתב שקטן מוציא הגדול בברהמ"ז, וכפי שכתבו בדעתו כמה מהאחרונים (עיין משנת יעב"ץ סי' ע אות ה, ואבן ישראל ח"ז סי' ג), וכן בתוס' הרא"ש (ברכות טו. ד"ה ור' יהודה, ושם מ"ח ד"ה עד שיאכל) דקטן בר חיובא הוא מדרבנן. וכן דעת ר"י שירליאון (הוב"ד באו"ז ח"א סי' קצח) וכ"נ דעת המרדכי (מגילה רמו תשצט), והראב"ה (הוב"ד במרדכי רמו תשעט), והתוספות ישנים (יומא עט:) ומחזור ויטרי (סי' שיח) ובעל העיטור (הל' מגילה קיג): ושבלי הל'קט בשם ר' ישעיהו²¹ (פורים סי' קצח).

וכבר כתב בשו"ת כתב סופר (חאו"ח סי' צט), כי לדינא בוודאי נקטינן כתוס' ורובם ככולם של הפוסקים דכתוס' ס"ל. וכן דעת הפמ"ג (בפתיחה הכלולת ח"ג סי' כח, ובא"א סי' ריג). וכך נראה שהיא דעת הב"י, שסתם בסי' תרפט כדברי התוס'. וכ"נ דעת המ"ב סי' תרפט (ס"ק ו) וסי' קפו (ס"ק ז) וצ"ע שבענייננו העתיק את דברי הכס"מ (סי' קצט ס"ק יג).

ח. זימון קטנים: חובה, רשות או איסור

ויש לדעת כי כשכתב הכס"מ שחבורת קטנים אינה מצווה בזימון - כוונתו היא שאסור להם לזמן²², שהרי דייק לה מדברי הברייתא ששנתה נשים מזמנות לעצמן ולא שנתה קטנים מזמנים לעצמן. והואיל ופסק בשו"ע כדעת התוס' שנשים אינם חייבות בזימון אלא רשות הוא בידם אם ירצו יזמנו²³, וזו כוונת הברייתא שנשים

20 וע"ע בחידושי הר"ן למגילה דף ד. דמשמע כהרמב"ן, ובדף יט: נראה דפליג, וי"ל שמה שכתב בדף ד. מיירי בקטן שלא הגיע לחינך.

21 ויש לדון אם אפשר לצרף את דעת בעל העיטור ורבנו ישעיה, דהם מיירו במגילה, ודלמא התם דווקא חייבים הקטנים מפני שהיו באותו הנס ופרסומי ניסא הוא. כמ"ש הרמב"ן בטעם דברי ר' יהודה שם.

22 והיינו דווקא אם נחפז לתאם את דברי הכס"מ עם מה שפסק בשו"ע. אמנם זה אינו מוכרח, כידוע, ד"ל שבכס"מ לא אתא אלא לפרש דעת הרמב"ם, אך על פי מה שפסק בשו"ע שמא ס"ל דקטנים נמי רשאים לזמן, אלא שאינם חייבים.

23 ולא פירשו לנו הטעם. ועיין במ"ב ס"ק טז כתב שהטעם שנשים פטורות מחבות זימון, משום שאינו מצוי כ"כ שיהיו בקיאות בברכת הזימון. ותימנה הוא, מה בקיאות שייך בנוסח קצר כזה של ברכת הזימון? מאי שנא מברכת המזון דאיכא צד [של ספק] שהם חייבות מדרבנן, ואיכא נמי דעת תר"י דהכי ס"ל למסקנה ולא חייש לחסור בקיאות? ויותר נראה שקשה לקובען שלוש נשים יחד, דטרודות הן בבניהן ובצרכי הבית, וכשוו באה

מזמנות לעצמן, הרי שקטנים כלל וכלל לא יזמנו ואף אם ירצו.²⁴

וא"ת התינה אם יזמנו בשם בחבורת עשרה דאיכא חשש הוצאת שם שמים לבטלה, אך בזימון של שלושה מה סרך איסור יש אם יזמנו? י"ל שכבר מצאנו איסור כיוצא בו, שהרי בשניים שאכלו כאחד הכריע אביי (מה:): שאף אם ירצו לא יזמנו משום דחילוק ברכות עדיף, וכל אחד יברך לעצמו (אא"כ אחד מהם אינו יודע לברך, דאז רשאי האחר להוציאו י"ח בברכתו), ותניא כוותיה.

וטעם הדבר פירשו בתוס' (מה: ד"ה אם רצו) וז"ל: "דבברכה ראשונה מוציאין זה את זה שנים לכו"ע, והטעם - הואיל ויושבין לאכול יחד דעתן לצרף, ואחד מברך להוציא חברו. אבל בברכה של סוף סעודה, שמסתלקין זה מזה - צריך לברך כל אחד לעצמו". וכ"כ התוס' בחולין (קו: ד"ה ושי"מ) וז"ל: "דשאני ברכה דלכתחלה, שכל אחד מרויח באותה ברכה, שע"י כן מותרין לאכול וליהנות, לפיכך מצטרפין לה, אבל בסוף, שכבר אכלו - לא מצטרפין". וכן מדברי הר"ן במגילה (ג:): משמע דטעמא דשניים אין מומנים הוא מפני שאינם מצטרפים.²⁵

ומכאן משמע כי איסור הזימון בשניים אינו אלא מפני שמחמת הזימון אחד מוציא את חברו גם בברכה עצמה, והואיל וקי"ל דבברכה"ז חילוק ברכות עדיף - הלכך גם לא יזמנו. וא"כ גם מה שאסור לקטנים לזמן הוא רק מפני שע"י זה גם אחד מוציא את חבריו בברכתו, ובכה"ג אמרינן דצריך כל קטן לברך לעצמו.

לישב זו צריכה לילך. וכ"כ בעל המאורות: "דזימון בקביעות תליא מילתא, ונשים ועבדים וקטנים אינם כ"כ בני קביעות שזמנו בשם". מיהו יש להקשות על טעם זה, דהא שמש אע"ג שאינו קבוע כי אם הולך ובא - מצטרף לזימון, אלמא כל שדרך קביעות אכילתו בכך מצטרף! וי"ל דשאני התם שהשמש מצטרף לשניים שהם קבועים, מה שא"כ הכא ששלושתן אינן קבועות.

24 איברא שלולא דברי הכס"מ היה אפשר לומר איפכא, דנהי דהשמיטה הברייטא קטנים להורות שאינם כנשים ועבדים, אך לאו למימרא שאסורים הם בזימון, אלא אדרבה מפני שחייבים בזימון, משא"כ בנשים ועבדים שהם רק רשות, לפיכך לא יכלו לשנותם יחד.

וכך מוכרחים אנו לומר בדיעת התוס' ותוס' ר"י שירליאון, דס"ל דנשים בזימון רשות ומאיך ס"ל שהחובב בחינך מוטל על הקטנים עצמם. ומעתה כך אפשר לנו לומר בדברי כל הראשונים הסוברים שנשים מומנות רשות, המה הסמ"ג בשם ר"י, ותוס' רבנו פרץ, והנמוקי יוסף, וההשלמה, והמאורות וסמ"ק (קט) ועוד.

25 וז"ל הר"ן: "בשאר ברכות כגון קידוש והבדלה וכיוצא בהן שהיחיד אומרם וחבירו יחידי שומעין גם כן ויוצא, בין בעונה אמן בין בלא עונה אמן, דהא קי"ל דשומע כעונה, חוץ מברכת הנהנין דמי שנהנה ראוי שיברך כל אחד, אבל היכא דמברך גופיה מיחייב ואיכא קביעותא, דדמו כולהו כחד גופא - [יוצא]. ולבד מברכת הזימון דאחמירו בה רבנן מפני שהיא באה על הנאה שנהנה, ולפיכך אחמירו שיברך אותה כל אחד לעצמו. ואסמכו למילתייהו מדכתיב 'ואכלת ושבעת וברכת', מי שאכל הוא יברך. אא"כ איכא זימון של שלשה בנייהו דחשבי צירוף, ואיכא שבח וקילוס יותר כשמצטרפים, ואסמכו למילתייהו, מדכתיב 'גדלו לה' אתי'. ולפי שברכת הזימון לאחריה מן התורה, חשיבא משלפניה, ומשום הכי בלפניה סגי בלי קביעות [וזימון] ובלאחריה בעינן קביעות וחבורת זימון".

ולפי זה, בזמננו, דכל קטן מברך לעצמו ואין מצטרפין אלא לברכת זימון - אין טעם לאסור זאת²⁶.

אמנם דבריהם לכאורה צ"ע, שהרי מאן דסבר ששנים אין מזמנים הוא ר' יוחנן, ואיהו ס"ל דאחד רשאי להוציא חברו בברכתו. אלמא טעם איסור זימון הוא עצמי ואינו תלוי בכך שהאחד מוציא את חברו²⁷. וכן משמע בתוס' בחולין (קו. ד"ה וש"מ, בתחילתו) ח"ל: "...ואבתי לא ידעינן אלא שבשנים אסור לומר 'נברך שאכלנו משלו', אבל בלא 'נברך' שמא יכול אחד לברך ולפטור חברו..."²⁸, אלמא לא תלי הא בהא. ובשיטמ"ק (ריטב"א מה.) אכן פי' טעמא אחרינא, דהזימון הוא כעין דבר שבקדושה, הלכך ליכא למיעבדיה בפחות משלושה. מיהו פשוט שאין בטעם זה אלא לאסור על שניים לזמן, אך אין בו כדי לאסור על קטנים לזמן, ואע"ג דקטנים נמי ממעטי מכל דבר שבקדושה כמניין וכד' - מ"מ הא נשים ועבדים נמי ממעטי מיניה, ואעפ"כ קי"ל דנשים ועבדים לעצמן רשאים לזמן, אלמא אין בטעם זה אלא לאסור את הזימון על כמות מועטת של המזמנים ולא על מידי אחרינא.

עד כאן כתבנו ביאור אמאי יש מקום לאסור על קטנים לזמן, ולא מצאנו טעם נכון לאסור זאת כשכל קטן מברך לעצמו. אמנם עדיין אין בכך כדי להוכיח שאכן הדבר מותר. אך בר מן דין, הואיל ובחייב נשים בזימון איכא פלוגתא דאשלי רברבי - דהר"ח והרא"ש ותר"ס ס"ל דנשים לעצמן חייבות בזימון²⁹ (וכן פסק הגר"א) - לפ"ז אפי' אם נפרש שהברייתא השמיטה קטנים בדווקא כדברי הכס"מ, היינו רק לומר שאינם חייבים לזמן, אך אין איסור בכך, ואם ירצו יזמנו²⁹.

26 עיין לעיל הערה מס' 6. ואע"ג שעל פי מזה שכתב המ"ב (סי' רא שעה"צ א) היה השו"ע צריך לפסוק כן להדיא, שהרי כבר בזמנו נהגו כמנהגו (כמו שפסק בסי' קפ"ט ס"ו), הא הדר שעה"צ תבארה לגזייה בתר הכי, בס"ק יד, טז, ע"ש.

27 וצ"ל דס"ל לתוס' דאף לר' יוחנן רק בדיעבד אחד יוצא בברכת חברו, אך לכתחילה אינו יוצא, ולפיכך גם אסורים בזימון (וכן ביאר הגר"א סי' קס"ט מה.). מיהו אבתי לא מחזור, דא"כ משמע שאם זימנו אף בדיעבד לא יצאו. ועיי"ש ברשב"א, שמכוח קושיה זו ביאר שדברי ר"י אמורים אף לכתחילה ואף כששניהם סופרים, וס"ל דפליג עליה אביי ואסר. וא"כ לדברי הרשב"א מוכרחים אנו לומר דאיכא טעמא אחרינא לאיסור הזימון בשניים.

28 וכ"כ הריטב"א (הל' ברכות פ"ז ה"ב), וכ"כ הכל בו (סי' כה) והרוקח (סי' שלג) וספר הפרדס בשם השר מקציע, והראב"ד (שער י' האגודה (ברכות קעג), ועוד. וכן היא דעת הרמב"ם לפי הנוסחא המדויקת.

29 ומעתה י"ל דאילו ידע היס"מ מנוסחת הרמב"ם המדויקת ששנים חייבות בזימון, הרי שלא היה פוסק שהם רשות כדעת התוס', דהא הרמב"ם והרא"ש ס"ל שחייבות, ומר כללא כ"ל לן דאחרי רבים להטות (ב' מתוך ג' עמודי ההוראה), וכל שכן, שהרי"ף לא גילה דעתו כלל כזה. וממילא, אף אם נלך לפי ביאור הכס"מ בברייתא, לא יהיה איסור על הקטנים לזמן, אלא רק לא יתחייבו בכך. וכ"ש לפי המשך הנוסחה המדויקת, שאף קטנים מזמנים לעצמם - וראי יש לחייב את הקטנים בזימון.

וכל שכן אם נבאר שהברייתא לא השמיטה קטנים במכוון, אלא לא הוצרכה ללמד דין זה, כדברי המאירי, הרי שלדעת המחייבים נשים בזימון אף קטנים יהיו חייבים. וכן מוכח לפי הנוסח המדויק בדברי הרמב"ם שהבאנו לעיל, דנשים חייבות בזימון ואף קטנים חייבים בו.

ט. הסולת המנופה, ערוכה על שולחן ומפה, לאכילה מצפה

הואיל ולא מצאנו לאף אחד מהראשונים שיכתוב להדיא שהקטנים אינם מזמנים לעצמם, ומאידך כתבו ראשונים רבים במפורש להיפך, שקטנים מזמנים לעצמם³⁰, ועלית על כולנה דברי הרמב"ם (בנוסחא שלפנינו) שכתב שאף חייבים בזימון כפי שחייבים בברהמ"ז - אין בכוחנו לפטור הקטנים מחיוב זה. ואע"פ שמרן כתב בכסף משנה לפוטרים (ואולי אף לאסור עליהם לזמן) - הרי יש לפלפל טובא בדבריו כנ"ל. וכן בשו"ע מסתם לה סתומי ולא ביאר להדיא לפטור הקטנים. ואף ביסוד טעמו של הכס"מ - שאין חיוב החינוך מוטל על הקטנים עצמם - איכא פלוגתא דרבוותא, ורבים מהראשונים פליגי על יסוד זה³¹. ואפי' למאירי שמסכים לזה - מצאנו שמחייב קטנים בזימון. ומה עוד דיש לומר שטעם הכס"מ שייך רק בזמנם, שהיה המזמן מברך ופותר את שאר המסובים; משא"כ בזמננו, שכל אחד מברך לעצמו - שאין בזימונם של קטנים שום נזק ולא חיסרון, דהא קטנים לא מזמני בשם אפי' בעשרה, ומאידך אם יזמנו יש כאן חינוך למצוות זימון. הלכך אפי' לא יהא אלא ספק, הרי כלל גדול בידינו דכל שיש ספק אי שרי לזמן, אם הם שלושה יזמנו (מ"ב קצ"ג ס"ק בו), לפיכך ראוי להורות שהקטנים חייבים בזימון. וכן פסקו בשו"ת דברי שלום (סי' סח), ברכת משה (פ"ה הי"ב) ואוצר הלכות (סי' קצט סעיף י), ודלא כמ"ב (סי' קצט ס"ק יג) וכה"ח (סי' קצט ס"ק ח) ושאר אחרונים שלא העירו מדעות שאר הראשונים ולא השוו שיטתם בדין חיוב קטנים.

והיינו אפי' הם חבורת שלושה קטנים שאינם בני משפחה אחת, וק"ו אם אב אחד לכולם, דאף לדברי הכסף משנה נראה שחייב לחנכן בזימון. והוא הדין והוא הטעם לשלושה שאינם בני משפחה אך שליח אחד ממונה לחנכן, כגון מלמד דרדקי וכיוצא בזה.

30 ספר הבתים, והטור בשם הרמב"ם, ספר השולחן, ר"א בן הרמב"ם, בעל המאורות והמאירי, וכ"מ דעת הרא"ה.

31 התוספות, הרשב"א, הראב"ד, [הר"ן], תוס' הרא"ש, תוס' ר"י שירליאון, המרדכי, התוספות ישנים ביומא, ומחזור יטרי, בעל העיטור, שבלי הלקט בשם ר' ישעיה.

ועתה בני שמע בקולי
וברך נא לצור גואלי
מנת חלקי ותומיך גורלי
על המזון שהשביעך בגבולי
מעוג לחם כרמל וקלי
וטרם הברכה תיוועד באוהלי
עם שניים מחבריך ימני ושמאלי
ונפשך ביזמון לה' הללי
ואל תתיירא מצווחת מבהילי
כותש הריפות בעלי
כי הנך צועד לבטח בכרם משעולי
בינות אנשי אשכולות חכלילי
שני המאורות הגדולים ביומי ולילי
הלא המה המאירי ורבנו מאיר המעילי
והנשר הגדול יעיר קינו ירחף על גוזלי

וזה היה חלקי מכל עמלי
לנטור לפני את כרמי שלי

